

A „nadrágos emberek” jól kicsesznek velünk

Beszélgetés Kerékgyártó István íróval

- Egy pikareszk regénnyel szemben soha nem a társadalom elleni lázadás, az igaz út megmutatása az elvárás. Hanem hogy gunyoros hőse felmutassa világa fonákságait, megpróbáljon hozzá alkalmazkodni, miközben kineveti – mondja *Fecske Milán élete, jó sora és viszontagságai* című, a Kalligram Kiadásában megjelent regényéről Kerékgyártó István, akit Kácsor Zsolt kérdezett.

- A regényedet Tersánszky hősének, Kakuk Marcinak ajánlod. Miért? Mi fogott meg benne és a szerzőjében?

- Tersánszky Józsi Jenő a magyar irodalom egyedülálló figurája, nincsenek előzményei és követői sem igazán. Imádom szabadságszeretetét, függetlenségét, ahogy szembeszállt a mindenkori hatalommal. Gúnyt űzött Horthy bíróságából, zsidókat mentett, s mikor Rákosit kellett volna köszöntenie a 60. születésnapjára készülő kötetben, *A nadrágtartógyáros* címmel írt egy művet a dugókarcsúságú, folyton nadrágtartót hordó diktátorhoz, ami persze nem került be a kötetbe. Mikor az ENSZ 1957-ben tárgyalni akarta a „magyar ügyet”, akkor Kádár kérésére több mint 200 író tiltakozott ez ellen – köztük Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Füst Milán, Örkény István, Weöres Sándor –, de Tersánszky ezt durván megtagadta. Féktelen, szabad, szuverén személyiség volt. Amikor Osvát Ernőnek beszámolt a tervéről egy Kakuk Marci nevű

hőse kapcsán, ő ezt felelte: „Annak, fiam, semmi értelme, hogy maga a magvas művészetét egy jelentéktelen figurára pazarolja, csak azért, mert az magának mulatságos”. Persze, ő megírta a *Kakuk Marci ifjúságát*, remek, mondták, de most írnál mást, de ő nem hagyja abba, jön még vagy hat Kakuk Marci regény, és mind siker lett, mert remekművek. Megszületett a magyar pikareszk – persze, volt némi előzmény, 1693-ból a Turóczi-Trostler *Magyar Simplicissimusa* –, amelyben az író nem akar elveszni magasröptű elmefuttatásokban, nem elemzi és nem boncolja a lelkeket, hanem a hőse csak mesél és mesél. De hogyan! Elbűvölően, letelhetetlenül. Hétköznapi és mégis varázslatos figurákról, a hülye és mégis szerethető kisemberekről. Amúgy, nagy örömmre, nemrég megjelent egy új magyar pikareszkregény is, Cserna-Szabó András *Zerkója*.

- Fecske Milán megteremtésével ezt az örök archetípust akartad a jelenkorban elhelyezni és újraírni? Vagy éppen ellenkezőleg: szerinted a mai korszak ilyen figurákkal jellemezhető leginkább?

- Igen, a pikareszk hős örök irodalmi archetípus. Ő a társadalom peremén élő csavargó vagány – spanyolul pícaro –, aki ügyességére, találékonyságra támaszkodva boldogul. A pikareszk regény mindig a társadalom alsó rétegeinek életét választja témául, ezért szívesen él az élet mocskának ábrázolásával, leleplezve a fennkölt ideológiák mögötti hazugságot. A 16. századi Spanyolországban születik, ahol az irodalom éppen ékes, finomkodó, díszes formalizmusával ad példát Európának. Ezt kiröhögve születik meg a *Lazarillo de Tormes élete, jó sora és viszontagságai* című pikareszk regény a maga vaskos tréfáival,

köznapi nyelvével, megmutatva, hogy Lazarillo csínytevései kevésbé veszélyesek a világra, mint az előkelő, képmutató haszonlesők aljasságai. A hidalgó ellentéte, karikatúrája lesz a pícaro. Cervantes is ír ebben a műfajban egy remekművet *Rinconete és Cortadillo* címmel. A műfaj elterjed Európában, az én kedvencem a német Grimmshausen *Simplicissimus*-a, ami a harmincéves háború idején játszódik, s amit a korabeli kritika azzal marasztal el, hogy témájában és stílusában nem eléggé fennkölt, emelkedett. Nem így Brecht, aki háromszáz évvel később innen veszi Kurácsi mama figuráját, és Günter Grass, aki regényt szentel Grimmshausennek – *Vesztfál csevely* –, és maga is ír egy pikareszkregényt *Bádogdob* címmel. A kérdés második felére meg azt mondom, nem gondolom, hogy bármelyik korszak – így a mai is – az efféle pikareszk figurákkal jellemezhető a legjobban, csupán azt, hogy világunk egy szelete igen jól megmutatható ezzel. Igaz, az irodalomtudomány még a jelentős pikareszk regényeket, Twain *Huckleberrry Finn*-jét, Hašek *Švejkjét*, Thomas Mann *Egy szélhámós vallomásait*, Kerouac *Úton*-ját, de ami *Kakuk Marcinkat* sem tekinti koruk csúcsregényeinek, de el kell ismernie, hogy nagyon fontos elemei az egyetemes irodalomnak. Vagy ha nem, akkor nagyot téved!

- Azt mondd, a világ egy szelete jól bemutatható a pikareszk révén. Milyennek látod a világunkat, amely ilyen hőst kívánt?

- Ha meg akarnám kerülni a kérdésed lényegét, azt mondanám, hogy nem a világ kívánta ezt a hőst, hanem én. A covid kezdetén kezdtem el írni, és mivel autoimmun betegségem miatt elbújtam balatoni

házunkban, így heteket-hónapokat töltöttem egyedül, hát jó volt egy ilyen vidám fickóval foglalatoskodni, mint ez a Fecske Milán. Ezért találtam ki őt magamnak három évre, amíg a regény készült. Igazán szórakoztató volt vele. Ha meg arra válaszolok, amire te gondolhatsz, akkor azt mondom, hogy ebben a könyvemben a gyorsan változó világunkat igencsak alulról mutatom be. Gyakorlatilag nincs is értelmiségi szereplője a regénynek. Életem nagy élményét, a rendszerváltást megírtam már az új rablók szemszögéből a politika környékén sertepertelő ügyeskedőket bemutatva, magának a vezérnek a szempontjából, de most azok csetlenek-botlanak könyvem lapjain, akikkel csak úgy „megesett” ez a változás. Alig veszik észre, mert ők a nagy pontyot akarják kifogni a tóból, szeretnék az aznapi piájukat megkapni, nyerni valamicskét az ultin... Azt szeretnék, ha békén hagynák őket. Nekik a rendszerváltás annyi, hogy a cukorgyári igazgató elvtársat mostantól igazgató úrnak kell szólítani és a párttitkárt nyugdíjba küldték. A meló, meg a reggeli feles, az ugyanolyan. Az ő életük alig változott. Na, jó! Némileg rosszabb lett. Amúgy a könyv nem politizál. De azt érezteti, hogy ezek a kisemberek rendesen át vannak verve, mindig az ő rovásukra történik minden. És persze Milán azt tapasztalja, hogy amerre jár a világban, nagyjából mindenütt ez történik. Persze, fokozatok azért vannak.

- A Fecske Milán név a csavargólétre utal? Hiszen a fecske vándormadár.

- Korábban volt nekem egy hősöm, bizonyos Trüffel Milán, nemzetközi hírű szélhámos, aki száz évvel Fecske Milán előtt

apasztgatta a mágnások és püspökök bugyellárisait. Ő művelt, elegáns, nagyszabású bűnöző volt. De kedélye, hedonizmusa révén mégis valahol rokon ezzel a Fecske Milánnal. De csak ebben, mert Fecske kisvárosi, félművelt, lustácska ügyeskedő, mégis szerethető lúzer, akár Kakuk Marci. Amúgy Marci a Kakuk gúnynevét azért kapta, mert olykor más madarak fészkébe telepedve segít be idegen kakasoknak. De míg ő Tersánszky szülővárosa, Nagybánya környékét járja, addig Fecske igazi nagyvilági csavargó. Az autóstop és a fapados repülőjáratok segítségével bejárja az egész világot. Én is hasonlóképpen utaztam, közel hetven országban jártam így, és sokakkal találkoztam, akik életvitelszerűen csavarognak a világban. Kicsit dolgoznak, hogy arrébb állhassanak, aztán mindig tovább meg tovább. Kis igényekkel nagy utakat tesznek meg, miközben megtudnak ezt-azt a világról. Tehát igen, Fecske neve a folytonos röpködéseiből ered, keresztneve meg a korábbi hősöm, Trüffel keresztnevéből.

- Plebejus fülemet megütötte a megjegyzésed: a világot alulról mutatom be, nincs is értelmiségi szereplője a regénynek. A könyved azáltal mutatja be a világot „alulról”, hogy nem szerepeltetsz benne értelmiségit?

- Mikor „értelmiségit” mondok, nem lobbierőre, befolyásolási képességre gondolok elsősorban, hanem úgy hiszem, egy tanultabb ember többé-kevésbé érti a sorsát. Tudja, miért él így, miért jó vagy nem jó ez, és valójában hogyan szeretne élni. Szemben az én hőseim egy részével, akiknek többsége egyáltalán nem érti, hogy mi történik

vele. Nemigen lát összefüggéseket saját sorsa, elesettsége, alkoholizmusa, tehetetlensége és a „felső világok” döntései, viselkedése között. Ez így van, így volt, és így is lesz, gondolja. A „nadrágos emberek” jól kicsesznek velünk, ez ellen én semmit sem tehetek, hát nem is foglalkozom vele. Ezt a hősöm igazából Indiában érti meg, ahol a kasztrendszer aztán végleg bebetonozza ezt a szemléletet. Amúgy egy pikareszk regénnyel szemben soha nem a társadalom elleni lázadás, az igaz út megmutatása az elvárás. Hanem hogy gunyoros hőse felmutassa világa fonákságait, megpróbáljon hozzá alkalmazkodni, miközben kineveti azt. Szóval ennek a könyvemnek a kapcsán – hangsúlyozom, hogy *ennek*, és nem néhány előzőnek a kapcsán – nemigen tudok, pontosabban: nem látom értelmét mélyebb társadalompolitikai elemzésekbe bocsátkozni. A pikareszk sokkal léhább műfaj ennél. Persze, olykor adhat túpontos korképet, bár nem ez az elsődleges célja.

- Tetszik a léha műfaj kifejezés. Bravúros, ha a – te szavaiddal élve – egy léha műfajú regény ilyen igényes alapossággal van megírva, mint ez. Ha nem haragszol meg érte, ezt tartom az eddigi legjobb, legkiforrottabb regényednek. Vagy most megbántódtál emiatt? Azért kérdezek rá nyíltan, mert roppant dühítenek a sértődékeny szerzők.

- Egyáltalán nem vagyok sértődékeny, túl későn kezdtem ahhoz írni, hogy kialakulhasson bennem a hiperérzékeny írói öntudat, ami évtizedek lassú lerakódása az író lelkén. Annak meg direkt örülök, hogy kinek ez, kinek meg az a regényem tetszik. Mert így van. Az

ezekről szóló kritikákat – számuk száz fölött van – fölvettem a honlapomra. Nyolc felnőtt regényt írtam, és sokan – így a kritikák egy része is – azt monda, hogy a legjobb a *Rükverc*, ami öt évig ment a Katonában színdarabként, és németül meg szlovákul is kiadták. Mások kedvelik keménysége miatt a *Hurkot*, megint mások azt mondták, hogy a *Szeretett gazdám* a legjobb, mert különös betekintést ad a zsarnok lelkébe, az unokáim meg a meseregényeimet szeretik. Amúgy van már egy „léha” regényem, ami talán a szívemhez a legközelebb áll, az említett *Trüffel Milán, avagy Egy kalandor élete*, ami nem azért léha, mert léhaság volt megírni. Hat évig dolgoztam rajta, és rengeteg forrást gyűjtöttem össze hozzá a huszadik század eleji Budapest félvilági gyönyörűségeiről, inyes csodáiról. A témája, hősei bár mondének, léhák, megírni őket mégis kemény, de örömteli munka volt.

- A regény terjedelméhez képest meglehetősen sokat időzik a hősöd Indiában és nagy hatással van rá a buddhizmus. Mivel „szám-mániás” vagyok, arra gondoltam, a regényed azért áll éppen hat könyvből, mert a buddhizmus szerint a számszárát, vagyis a nirvánán kívüli világ összesen hat külön világra osztható.

Jól gondolom vagy túlgondolom?

- A kérdésed első része meglepett, mert nekem más volt a szándékom. Ugyanis én a regényt bonyolult, kényes szerkezetnek tartom, amit – akár egy épületet a felhúzása előtt – meg szoktam tervezni. Persze, folyton eltérek a tervtől, de a terv lényege rendszerint megmarad. Mivel a ritmust és az arányokat nagyon fontosnak tartom, ezért ennél

a könyvemnél az volt a tervem, hogy egy résznyi terjedelem Magyarországon játszódik, aztán két résznyi külföldi csavargás, aztán megint egy résznyi Magyarország és megint két résznyi külföld. Ezért lepett meg a felvetésed, mert úgy tudtam, ez sikerült is. És most, hogy szerinted a regény terjedelméhez képest meglehetősen sokat időzik a hősem Indiában, hát megnéztem. Franciaország 81 oldal a kötetben, Skandinávia 92, India pedig 96. Szóval te – mint a rossz viccben – csak úgy érezted, hogy az hosszabb. Valójában kábé annyi, mint a többi, míg a magyar fejezetek mind 40 oldal körül mozognak. Persze az érdekes lehet, hogy te miért érezted ezt jóval többnek. A kérdés második részére meg azt mondom, hogy igen, túlgondoltad. Bár én mindig örülök, ha olyat látnak bele az írásomba, amire én nem gondoltam, mert lehet, hogy tudatalatt mégis.

- Talán azért érezhettem többnek, mert Fecske ott, Indiában döbben rá arra, hogy ő is valamiféle „kaszrendszerben” született. Nem szeretném az olvasás örömét elvenni az olvasóktól, de annyit elmondhatok: a főhős végül nem Magyarországon horgonyoz le. Mi ennek az oka? Miért nem hagytad meg Fecskét a szülőhazájában?

- Igen, az igaz, hogy folyton az élet könnyed, vidámabb oldalán sétálgató főhősem némileg megrendül Indiában, és sok mindent megért a világból. És hogy miért nem Magyarországon telepszik le végül? Ugyanis a pikareszk hősök a művek végén rendszerint révbe jutnak. A legelvetemültebbeket felakasztják, de többségük az általuk addig megvetett polgári társadalomba mégiscsak beilleszkedik

valahogy. Kakuk Marci is beköltözik Annuskához és annak anyjához, ahol „hasznát veszik”, pedig „nem kopik el keze-lába a dologban”. Fecske Milán meg valahol Franciaország és Spanyolország határán találja meg ezt a révet, ahol mindkét ország közeli városaiba viheti a biotermékeit. És hogy miért ott? Valószínűleg azért, mert az ő magyarországi világa, azoknak a kisembereknek a közössége, ahol ő élt itthon, mára már teljesen szétbomlott, megszűnt. És neki legfontosabb a függetlenség, a szabadság, ami ott, a Pireneusok lábánál életképebb, ahol léteznek szabad emberek szabad társulásai, s ahol kiszámíthatóan élheti meg a szabadságát a mindennapokban. Nem fenyegeti, hogy egyik nap arra ébred: valakinek a szolgája, vazallusa, amiből képtelen kibújni. Meg hát ott találja meg ismét ifjúkori szerelmét, akiben korábban Delacroix *A Szabadság vezeti a népet* című festményének gyönyörű nőalakját látta. Most végül megkapja szépséges Liberté-jét, igaz, már ötvenévesen.

- Kiderült a beszélgetésünkből, hogy imádod a pikareszk műfaját. Tervezel még ilyet írni?

- Most, hogy befejeztem ezt a regényt, írtam *Skorpió* címmel egy tragikomédiát, amit az Orlai Produkció Máté Gábor rendezésében bemutat ősszel a Belvárosi Színházban. Nyáron már 70 éves leszek, s valahogy most nincs kedvem egy többéves munkába – mert a regény ilyen – belevágni. Viszont ennek a kötetnek néhány figurájára van egy másik színdarabtervem. Remélem, Pepe kocsmáros és törzsvendégei: Teróka, Sziréna, Paragráf, Cékla bácsi, Anasztázia meg a többiek eljutnak majd a színpadra is.